

УДК 327:[328.132.7(73):314.151.3(=411.16:47)]"1961/1989"
<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2018.138.2>

Н. Данилів, асп.
 Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

ЕМІГРАЦІЯ ЄВРЕЇВ ІЗ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ В ПОЛІТИЦІ ПРЕЗИДЕНТІВ США (1961–1989)

Проаналізовано характерні риси й особливості політики адміністрацій президентів США у питанні еміграції євреїв із Радянського Союзу. Охарактеризовано передвиборчі обіцянки щодо лібералізації еміграційного законодавства та рівень їхньої фактичної реалізації. Визначено внутрішні та зовнішні фактори, що вплинули на рішення президентів та їхніх адміністрацій. Зокрема, ідеться про заміну консервативних засад імміграційної політики на значно демократичніші позиції. У зовнішній політиці підтримка єврейської еміграції з Радянського Союзу стала однією зі стратегій ведення "холодної війни". Розглянуто силу впливу американсько-єврейського лобі, яке своїми організованими акціями спонукало політиків до ухвалення вагомих рішень. Зроблено висновки щодо умов, які впливали на формування та трансформацію поглядів адміністрації президента на розвиток зазначеної політики.

Ключові слова: адміністрація президента США, еміграція євреїв з СРСР, Ізраїль, США, міждержавні відносини.

Важливим елементом політики США щодо єврейської еміграції з Радянського Союзу є передвиборча риторика кандидатів на найвищий державний пост і політика новообраних президентів. Особисте зацікавлення в отриманні більшої кількості голосів у передвиборчій гонці та бажання заручитися підтримкою уже на посаді мотивували політиків співпрацювати з усіма можливими категоріями суспільства.

Під час проведення дослідження опрацьовано дотичні до порушення проблеми праці, зокрема: М. Фрідмана та А. Чеміна [17], П. Бувальди [10], Ю. Кошаровського [3], В. Енгеля [6], що комплексно проаналізували проблематику еміграції євреїв із Радянського Союзу, та частково охарактеризували політичне сприйняття цього явища в американському політикумі. Детальніше, у контексті відзначення якихось річниць чи важливих подій, безпосередньо політику президентів США досліджували І. Стол [39], Дж. Маоз [23], Б. Босток [8], П. Кенгур [22] – відомі американські журналісти та науковці. Джерельною основою публікації є мемуари (С. Чарного [5]) та інтерв'ю (Н. Щаранського [1]). Крім того, опрацьовано виступи конгресменів [13, 14, 15] та з'ясовано їхню позицію щодо зменшення квот на виїзд з СРСР; промови президентів [16, с. 31; 28; 37] на різноманітних з'їздах та конференціях [11, 12], ініційованих американськими євреями з метою допомоги своїм побратимам; зустрічі президентів із прем'єр-міністрами Ізраїлю та обговорення зовнішньополітичних ініціатив обох країн [30].

Мета статті полягає в аналізі особливостей політики адміністрації президентів США щодо еміграції євреїв із Радянського Союзу (1961–1989). Реалізація поставленої мети полягає в таких завданнях: охарактеризувати зміст, бачення та спроможність розв'язання проблеми еміграції євреїв із Радянського Союзу в адміністрації президентів; проаналізувати силу впливу американсько-єврейського лобі; з'ясувати роль і вагомість питання в контексті внутрішньої та зовнішньої політики кожного із президентів.

Джон Кеннеді, як кандидат у президенти, мало цікавився проблематикою радянських євреїв і не зовсім підтримував усі влаштовані акції на підтримку останніх, вважаючи, що країна повинна вирішувати більш значущі завдання. Проте, уже після перемоги на президентських виборах, він змінив свою позицію, можливо, ураховуючи той факт, що Льюїс Вайнштайн – голова Національної консультативної ради з питань зв'язків із громадськістю, член президентської команди, євреїв за походженням – посприяв збільшенню кількості голосів на користь представника Демократичної партії саме від єврейської громади [17, с. 110].

Сам Л. Вайнштайн згодом згадував, що в одній із приватних розмов попросив Дж. Кеннеді застосувати

свій вплив у розмові з радянським лідером щодо критичної ситуації, пов'язаної з євреями, зазначивши, що з усіх американських президентів лише Теодор Рузвельт наважився відверто говорити про погроми, ще за царювання Миколи II. Тоді Кеннеді, за словами Вайнштайна, не забарився з відповіддю: "Ось перед тобою стоїть ще один такий президент" [39].

Маєр Фельдман – ще один помічник в адміністрації Дж. Кеннеді, який, стежачи за міжнародними подіями, неодноразово згадував про складнощі еміграції радянських євреїв [21]. Очевидно, що неабиякий вплив на політику та рішення президента справляли євреї за походженням, зокрема Авраам Рібкофф – секретар із питань охорони здоров'я, освіти та соціального забезпечення та Артур Гольдберг – секретар праці [36, с. 91].

На серйозніший рівень обговорення ця проблема вийшла в 1963 р., після проведення першої великої міжнародної конференції у Парижі, на якій, зокрема, намагалися знайти шляхи подолання кризи в нереалізації еміграційних запитів радянського єврейства. Цього ж 1963 р. у Сполучених Штатах відбулися дві взаємопов'язані події, що фактично підкреслили наявність активної єврейської діаспори. З'їзд Клівлендського комітету щодо випадків антисемітизму в СРСР, створеного під керівництвом Луї Розенблюма, згодом першого президента Американського єврейського комітету [40], та проведена конференція у Нью-Йорку стосовно "статусу євреїв у Радянському Союзі" – підняли американсько-єврейську общину на новий рівень усвідомлення проблематики [11]. Тоді всі лідери ухвалили рішення про те, що "американські євреї більше мовчати не будуть, і робитимуть усе можливе для допомоги їхнім побратимам, що залишилися у тоталітарному Радянському Союзі" [17, с. 30].

Через отримання широкого розголосу справа дійшла і до Конгресу, де питання "Юдеї та юдаїзм у Радянському Союзі" врешті винесли на розгорнуте обговорення. Головний доповідач Філіп Гарт, сенатор із Мічигану, розповів про асиміляцію та дискримінацію трьох мільйонів євреїв, назвавши політику Радянського Союзу, культурним геноцидом: "Синагоги закривають, рабів арештовують; забороняють утворювати єврейські школи та організації, публікувати літературу, практикувати обряди..." [13]. Зрештою, було зроблено кілька важливих висновків. Найперше, наголошувалося на відмінності між царськими погромами (основною метою яких було лише обмеження місць проживання) та радянським антисемітизмом, який фактично руйнував юдаїзм як такий [13].

Ці події підштовхнули Дж. Кеннеді до розуміння про можливість маніпуляції фактами дискримінації у Радянському Союзі і політичному маневруванні на Близькому

Сході [43]. Більше того, на президента вплинули уже здавна напрацьовані дружні взаємовідносини з державою Ізраїль, у якій він вбачав своєрідного союзника: "Ми маємо традиційно продовжувати дружні зв'язки з Ізраїлем, із країною, яка, так само як і ми, прагне віднайти шлях до свободи" [37]; "Ми прагнемо миру та процвітання для всього Близького Сходу, дух сіонізму проілюстрував необмежену мудрість та наполегливість..." [46].

Через вище перераховані причини Дж. Кеннеді ставав щоразу прихильнішим до формування сприятливої політики у вирішенні зазначеного питання, зокрема на зустрічі з радянським міністром закордонних справ Андрієм Громико президент виголосив своє невдоволення щодо недотримання прав людини у СРСР [17, с. 32]. Згодом, через наполягання Американського єврейського комітету (AJC), відбулася чотиригодинна зустріч між кількома представниками кабінету Кеннеді й Анатолієм Добриніним. Незважаючи на підбір значної кількості підтвердженої інформації, радянський дипломат запевняв, що ніякого переслідування євреїв не зазнають [45, с. 188].

За наступника Дж. Кеннеді, Ліндона Джонсона, проголосувало близько 90 % єврейської громади США, що стало одним із найвищих показників в історії президентських виборів [26]. Таку довіру Л. Джонсон, очевидно, заслужив через свої проникливі промови, у яких він дуже часто згадував про свою ще закладену з дитинства прихильність до євреїв: "У дитинстві, коли я читав Біблію, мене вражала сила та людяність цього народу. З давніх часів не змінилося нічого... вони і надалі продовжують боротися і ми маємо їм допомогти... ми разом маємо побудувати кращий світ, де будуть процвітати мир та свобода".

Що стосується американського сенату, то кількість стурбованих конгресменів із промовами, де фігурувала б тема політичного та культурного переслідування євреїв у Радянському Союзі, постійно збільшувалася. Зокрема, цікаву доповідь з усіма статистичними даними підготував сенатор із Нью-Джерсі Гаррісон Вільямс. "Попри те, що на 1 мільйон віруючих припадає лише 70 синагог, радянська влада продовжує їх закривати. Крім того, євреям заборонено ховати тіла на спеціальних єврейських кладовищах, публікуватися на івриті, контактувати з родичами, що живуть за кордоном" – резюмував Г. Вільямс, підкресливши, що "поширення жорстокого антисемітизму не можна допускати у майбутньому..." [14].

У 1965 р. президент Л. Джонсон із власної ініціативи відвідав єврейський мітинг з нагоди так званого Національного запалення вічного вогню на ритуальному семісвічнику (менорі). Організатори свята офіційно вручили Л. Джонсону заяву з мільйоном підписів, із проханням до уряду розгорнути свою діяльність у напрямі допомоги радянським євреям. Президент прийняв петицію, пообіцявши належно відреагувати на дискримінаційні процеси, які відбувалися в СРСР: "Історія показує, що ставлення до меншин є барометром, за допомогою якого можна виміряти моральне здоров'я суспільства... у Радянському Союзі існують принципові суперечності між задекларованими принципами та реальними практиками" [16].

Водночас рабин Артур Шнейер, який неодноразово звертався до президента та Конгресу, наголосив: "Одного разу світ уже поплатився за своє мовчання. Отож, давайте зробимо так, щоб єврейські лідери почали говорити про проблему еміграції, а американський парламент – діяти". Тоді ж він попросив допомоги у протестантської та католицької спільнот США: "Давайте спільними зусиллями допоможемо трьом мільйонам євреям, які проживають у Радянському Союзі" [15].

Незважаючи на те, що радянські євреї настійно вимагали "пробуджувати єврейську світову громадськість від сну", реакція ізраїльського політикуму на розвиток подій у США не забарилася і виявилася стримано негативною: "Тиск і гостра критика Радянського Союзу можуть лише нашкодити у процесі пришвидшеного надання еміграційних дозволів" [17, с. 39].

І все ж стосунки між обома країнами залишалися дружніми та взаємовигідними, особливо після того, як президент підписав указ про надання більшої фінансової підтримки Ізраїлю. У 1965 р. переслана допомога становила 71 млн дол, а це на 75 % більше від наданої ще адміністрацією Дж. Кеннеді. Крім того, що на наступний рік суму збільшили до 130 млн дол, президент ухвалив дозвіл на купівлю Ізраїлем зброї у Сполучених Штатах. Свої виступи перед ізраїльськими представниками президент розпочав фразою про "спільну повагу обох країн до людської свободи та демократії" [29]. Ці факти викликали позитивні відгуки серед представників єврейської спільноти, а самого Л. Джонсона назвали першим дійсно проізраїльським президентом [23].

Урешті, через тиск та наполягання Західних держав, у 1966 р. на конференції у Парижі голова Ради Міністрів СРСР Олексій Косигін заявив про надання дозволу радянським євреям без будь-яких перепон, у разі власного бажання, покинути межі СРСР на основі закону про "вз'єднання сімей". Проте переслідування та арешти не припинялися. Зокрема, у 1967 р. до трьох років ув'язнення засудили єврейського активіста Бориса Кочубевського через участь в агітаційному зібранні, на якому присутні активісти вимагали дозволу виїхати до Ізраїлю [41].

Політику нового президента Річарда Ніксона історики охарактеризували як контроверсійну. Прийшовши до влади в 1969 р., він вперше серед усіх президентів отримав найменшу кількість голосів (17 %) від єврейської спільноти [43]. Уже передвиборчий слоган про "бажання завершити період конфронтації і ввійти в еру переговорів з СРСР" насторожив американських євреїв, які щойно розпочали активну фазу боротьби за своїх побратимів за океаном. Ще більше насторожувала новосформована зовнішньополітична програма, у якій ішлося, що "відтепер усі нові зобов'язання розглядатимуть кризь призму ретельної оцінки американських національних інтересів в інших країнах та конкретних загрозах цим інтересам" [2, с. 112]. Головною метою Р. Ніксона впродовж усього президентського терміну було налагодження американсько-радянських відносин і сприяння міжнародній розрядці [3].

Через підписання двосторонніх угод із Радянським Союзом про обмеження систем протиракетної оборони та накопичення ядерної зброї, Р. Ніксон постійно намагався уникати загострень, пов'язаних із протестами американських євреїв [2, с. 113], вважаючи, що "радянські євреї не є пріоритетним завданням для США" [5]. А після влаштованих Лігою Захисту терористичних актів він та держсекретар Генрі Кіссінджер, євреї за походженням, почали побоюватися, що це може призвести до переривання переговорів із радянською стороною. Через ці причини президент під час зустрічі у 1973 р. з єврейськими представниками усіляко ухилявся від позитивної відповіді щодо підтримки ідеї про запровадження поправки Джексона – Веніка, вважаючи, що "це може негативно вплинути на відносини обох держав" [10, с. 101].

На прохання єврейських організацій США, під час візитів до Москви 1972 та 1974 рр. Р. Ніксон планував порушити питання про переслідування радянських євреїв [24]. Однак безпосередньо він сам рідко порушував цю тему перед радянським керівництвом, вва-

жаючи, що це може лише завадити у налагодженні відносин між обома країнами [8].

Більше того, під час відвідин Л. Брежнєвим Сполучених Штатів у 1973 р., за наказом президента були запроваджені додаткові заходи безпеки з метою уникнення терористичних актів. Попри все, радянську делегацію на чолі з Генеральним секретарем ЦК КПРС Л. Брежнєвим зустріла 10-тисячна демонстрація з гаслами про засудження політики щодо євреїв в СРСР. Зрештою, значну частину запланованих поїздок і відвідин скасувала адміністрація президента – через побоювання, що ці заходи можуть підірвати престиж та традицію гостинності США [9].

Така неоднозначна позиція Р. Ніксона дещо насторожувала місцеві єврейські організації. Врешті, до нового етапу обговорення його політики повернулися у 2010 р., коли були обнародовані виявлені звукові записи приватної розмови Р. Ніксона та Г. Кіссінджера. У шквалі гострої критики, колишнього президента знову звинуватили у ксенофобії за висловлювання на адресу євреїв. Найбільше обурило фраза про те, що "проблема радянських євреїв – це не наша справа і якщо їх би там навіть знищували в концентраційних таборах, то це проблема недотримання прав свободи, але це ніяк не стосується США" [18].

Усе ж, в історії президентства Р. Ніксона можна знайти факти, які свідчать про його лояльність до євреїв. Можливо, він ігнорував проблему радянських євреїв, проте займав непорушну позицію щодо держави Ізраїль, про яку він неодноразово згадував "як про найкращого друга" [42]. У 1973 р. завдяки зусиллям його адміністрації Ізраїлю виділили 44 млн дол для допомоги прибулим переселенцям із Радянського Союзу. Проте найбільшу підтримку фіксуємо у війні Судного дня 1973 р., коли фактично завдяки постачанню зброї із США Ізраїль переміг у боротьбі зі своїм історичним ворогом [20]. Цього ж року на знак вдячності до Білого Дому приїхала Голда Мейєр, а взаємозв'язки між обома країнами і надалі розвивалися у сприятливому руслі [24].

Таким чином, якщо політика Р. Ніксона щодо питання радянських євреїв була дещо суперечливою, то однозначно її не можна вважати ксенофобською і цю тезу доводять не тільки його фактичні дії, але й особисті міркування: "У мене ніколи не було ілюзій про жорстоко репресивний характер радянського суспільства. Проте я знав, що чим більший був громадський тиск на радянських лідерів, тим більш непримиренні вони ставали" [25].

Варто зауважити, що частина американського істеблішменту таки дослухалася до прохань єврейської громади. Зокрема, мер Нью-Йорка Джон Ліндсей під час відвідин Москви в 1973 р. розв'язав дискусію про складнощі єврейської еміграції з СРСР. Зі свого боку, радянське керівництво усвідомлювало, що події, які розгорнулися навколо еміграційних процесів, можуть призупинити процес розрядки в "холодній війні". Зрештою, радянський лідер через бажання поліпшити відносини із Заходом таки пішов на незначні поступки. Починаючи з 1969 р., СРСР встановив постійну щорічну квоту для еміграції євреїв у кількості до 500 осіб. Користуючись цим, значна частина євреїв намагалася будь-якими способами покинути Радянський Союз [34]. Наприклад, у 1972 р. з СРСР емігрувало 27 тис. євреїв, що, звісно, насторожило московське керівництво [6]. Американський уряд миттєво відреагував на факт збільшення кількості виїзних віз для радянських євреїв. Представник від Демократичної партії з Нью-Йорка Едвард Кох одразу вніс законопроект, що дозволяв видавати 30 тис. спеціальних віз для євреїв з Радянського Союзу [44].

Зважаючи на чергове загострення відносин між СРСР та США, а також з метою запобігти "втечі мізків", радянська влада ініціювала запровадження у 1972 р. "податку на освіту". Згідно з ним дозвіл на виїзд можна було отримати після того, як особа, що виїжджає з СРСР, відшкодує навчання у вищому навчальному закладі (випускники факультету іноземних мов – 6 800 руб., медичного – 8 300 руб., художніх і музичних – 9 600 руб. і т. д.). Існував, щоправда, й інший прецедент: держава Ізраїль платила румунській владі за кожного єврея, який виїхав із країни, можливо і на це розраховувала радянська сторона, адже це стало б додатковим джерелом наповнення скарбниці [3].

На засіданні партбюро КПРС теж не обходило без обговорення подій, що відбувалися на іншому континенті: "У США розпочалася істерія... Я наказав із цього приводу припинити збір "податків на освіту", проте, виявляється, вони продовжують стягуватися без мого відома", – виправдовувався Л. Брежнєв [12].

Підписання Радянським Союзом Заключного акта НБСЄ у 1975 р. посилювало міжнародний тиск за переслідування євреїв [19]. Гостроти проблеми додав той факт, що Московську Гельсінську групу очолюв радянський правозахисник, єврей-"відмовник" Натан Щаранський [41].

Зокрема, президент Дж. Форд у 1976 р. виступив на щорічному з'їзді Американсько-Єврейського комітету, де пообіцяв зробити усе можливе, щоб відновити потік емігрантів з Радянського Союзу: "Очевидно, що цей процес буде складний, проте я готовий співпрацювати з Конгресом, щоб двері були відкриті раніше, ніж того очікує єврейська спільнота" [28]. Представник "Світової єврейської адвокатської групи" (*Global Jewish Advocacy*) Девід Гарріс із цього приводу зауважив: "Його президентство стало ключовим моментом в історії боротьби радянських євреїв, у площині відновлення того зв'язку з єврейськими спільнотами, який було втрачено за Р. Ніксона" [7].

Новообраний у 1977 р. президент Джиммі Картер заявив про свою чітку позицію в питанні дотримання людських прав та свободи "не тільки в Радянському Союзі, а й серед решти країн світу", маючи інформацію про невтішний стан радянського єврейства, зокрема завдяки листуванню з відомим радянським дисидентом А. Сахаровим [35].

"Збільшення кількості дозволів на виїзд у Радянському Союзі" – одна з передвиборчих обіцянок Дж. Картера перед єврейськими виборцями, яка фактично виявилася не зовсім легкою у її фактичній реалізації [10, с. 130]. Дж. Картер особисто звертався до Генерального Секретаря ЦК КПРС із проханням переглянути справи несправедливо засуджених осіб. Радянська влада у відповідь лише посилювала тиск, особливо на дисидентів та єврейських "відмовників", вважаючи їх деструктивним елементом у розширенні і завершальному затвердженні радянської ідеології. Водночас, час від часу, зокрема для нормалізації відносин із країнами Заходу та поновлення експорту зерна, кількість позитивних відповідей на видачу еміграційних віз єврейським заявникам збільшувалася [10, с. 139].

Популярність президента різко зросла після підписання Кемп-Девідських угод [30], проте рішення Дж. Картера щодо продажу зброї Саудівській Аравії та Єгипту різко насторожило єврейську громадськість. Зрештою, на президентських виборах 1980 р. переміг інший кандидат у президенти. Позиція республіканця Рональда Рейгана, що полягала в захисті прав людини й обстоювання можливості еміграції євреїв з СРСР, неабияк задовольняла прагнення єврейської громади [27].

Інформація про можливість перемоги проєврейського кандидата на чергових президентських виборах у США не залишила байдужими навіть євреїв за океаном. Радянський єврейський активіст Лев Качин згадує, як він у 1980 р. відвідав одну з нечисленних синагог у Москві і зустрів там єврея, який після щирої молитви звернувся до нього: "Слово Рейган перекладається з ідиш як "дощ", але ж Бог посилає благословення у вигляді тимчасового дощу. Якщо Рейган переможе на виборах, то для всіх радянських євреїв він стане тим благословенним дощем" [4].

Незважаючи на дещо скромну підтримку Р. Рейгана (39 %) поміж американськими євреями, багато світових лідерів таки покладали надію на нового президента. "Він був більш обізнаним, ніж здавалось. Завдяки його політиці єврейська сила виросла до нових рівнів впливу, а держава Ізраїль стала перманентним другом" – констатував колишній голова "Конференції президентів великих американських єврейських організацій" Шошан Кардін [33].

У 1981 р. у Радянському Союзі відбулася подія, що вкотре підтвердила незмінні позиції президента щодо проблематики радянських євреїв. "Під егідою комунізму євреї зазнали жорстоких переслідувань" – так відреагував Р. Рейган на протест учителів ідишу проти переслідувань й арештів [41].

Більше того, в СРСР розгорнулися репресії проти євреїв. Зокрема, правозахисника Йосифа Бегуна засудили до семи років ув'язнення, а Олега Радзінського – члена неофіційної радянської організації з метою налагодження зв'язків між США та СРСР – арештували, звинувативши в антирадянській пропаганді. У відповідь адміністрація американського президента закликала припинити арешти [31]. "Наша щира надія на те, що радянська влада пом'якшить свою репресивну політику в галузі прав людини та виконуватиме взяті ними зобов'язання відповідно до Гельсінських угод" – додав Р. Рейган [38].

Знаковою стала промова Р. Рейгана 1983 р., у якій він заявив про СРСР як "імперію зла" [32]. Ці слова викликали ентузіазм серед радянських євреїв, зокрема тих, хто перебував в ув'язненні. "Газета "Правда" піддала критиці "негідну фразу Р. Рейгана щодо СРСР", але нас ця подія кардинально надихнула до продовження своєї боротьби", – згадує Натан Щаранський, перебуваючи на той час у в'язниці [1].

На початку 1985 р., з приходом до влади у Радянському Союзі Михайла Горбачова, було проголошено новий політичний курс "гласності і перебудови". Проте в тому році реальних змін у житті суспільства не відбулося, а країна автоматично продовжувала розвиватися у звичному режимі. У єврейському питанні це виражалось у продовженні політики стримування еміграції та переслідувань єврейських активістів. У радянській пресі продовжувалася публікація статей з антисемітською тематикою [6].

Незважаючи на це, ізраїльські лідери не полишили надії налагодити контакти з новою владою. Із цього приводу прем'єр-міністр Ізраїлю Шимон Перес звернувся до Р. Рейгана та М. Горбачова із проханням дійти консенсусу в питанні еміграції радянських євреїв напередодні Женевського саміту [41]. У 1986 р. між Р. Рейганом та М. Горбачовим відбулася приватна зустріч, на якій президент США намагався знайти компроміс із Генеральним Секретарем. "Я можу собі уявити ті побоювання з приводу "втечі мізків" і, як наслідок, втрати тих кваліфікованих людей. Проте, можливо, якщо їм дозволять хоча б відновити свої синагоги, то їм уже не доведеться так масово виїжджати" [22].

З кінця 1986 р. М. Горбачов наважився піти на певну лібералізацію у політичних процесах. Наприклад, було звільнено академіка Андрія Сахарова та кількох "відмовників", зокрема Юлія Едельштейна та Олександра Холмянського [6]. Крім того, тоді ж відбувся обмін радянського розвідника, що проник в апарат ЦРУ, на Н. Щаранського [1]. Уже через кілька років Н. Щаранський заявив про те, що "СРСР розвалився завдяки діям трьох осіб: президента США Р. Рейгана, академіка А. Сахарова і сенатора Дж. Веніка" [22].

Отже, політика адміністрацій президентів є одним із найважливіших елементів формування цілісного образу дипломатії США, для якої у другій половині ХХ ст. пріоритетними завдання в зовнішній політиці були стратегія ведення "холодної війни", а також вплив на політичний та економічний розвиток території Близького Сходу. Відповідно, країна, що стала провідником так званого "демократичного табору", не могла не реагувати на численні вияви дискримінаційних процесів у Радянському Союзі, зокрема тих, що стосувалися заборон еміграції євреїв звідти. Центральне місце у "близькосхідній кризі" відводилося Ізраїлю, як перспективній новоствореній державі, що зможе реалізувати широкомасштабну акцію із "просування демократії". Таким чином, кожен із президентів був змушений реагувати на численні запити впливової американської єврейської діаспори щодо відповідної реакції на заборону виїзду євреям із Радянського Союзу. Починаючи з відвідувань численних організованих євреями акцій та особистих прохань у приватних розмовах із радянськими лідерами й аж до прийняття та підписання законодавчих поправок, які мали безпосередній вплив на еміграцію євреїв з СРСР.

Незважаючи на тривалі дискусії про те, хто із президентів був найбільш прихильним до розв'язання зазначеного питання, варто взяти до уваги те, що кожен із них найперше був зацікавлений у розвитку власної країни. З огляду на це, залежно від сили послаблення чи міри напруження конфронтації між країнами США та Радянського Союзу під час "холодної війни", власне і визначалася політика адміністрації президента стосовно еміграції євреїв з СРСР.

Список використаних джерел:

1. Америка – самая опасная для евреев страна мира: интервью с Н. Щаранским [Электронный ресурс] / Ш. Бриман // NewsOrenu. – Режим доступа : <http://news.orenu.co.il/archives/21587>.
2. Колеснікова К. Створення "Доктрини Ніксона" та її вплив на зовнішньополітичний курс США наприкінці 60-х – на початку 70-х рр. ХХ ст. / К. Колеснікова // Науковий вісник Східноєвропейського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2016. – № 13 – С. 111–116.
3. Кошаровский Ю. Мы снова евреи. Очерки по истории сионистского движения в Советском Союзе [Электронный ресурс] / Ю. Кошаровский // Сайт Юлиа Кошаровского. – Режим доступа : <http://kosharovskiy.com>.
4. Память Рональда Рейгана [Электронный ресурс] // Еврейский мир: Газета русскоязычной Америки. – Режим доступа : <http://evreimir.com/2823>.
5. Чарный С. Только три часа полета и там Родина моя [Электронный ресурс] / С. Чарный // SEM40. – Режим доступа : <http://www.sem40.ru/ourpeople/history/18059>.
6. Энгель В. Курс лекций по истории евреев России [Электронный ресурс] / В. Энгель // История еврейского народа. – Режим доступа : <http://jhistory.nfurnan.com/russ/russ001-21.htm>.
7. American Jewish Committee Remembers President Gerald Ford / American Jewish Committee. URL : <https://www.ajc.org>.
8. Bostock B. Who saved Soviet Jewry, 2010 [Online] / B. Bostock // Richard Nixon Foundation. – URL : <https://www.nixonfoundation.org/2010/12/who-saved-soviet-jewry>.
9. Brezhnev in the USA, 1973 // Jewish Telegraphic Agency. – URL : <http://www.jta.org>.
10. Buwalda P. They Did Not Dwell Alone: Jewish Emigration from the Soviet Union 1967–1990 / P. Buwalda. – Washington, D.C.: The Woodrow Wilson Center Press, 1997. – 297 p.
11. Conference of U.S. Intellectuals to Discuss Situation of Soviet Jews, 1963 // Jewish Telegraphic Agency. – URL : <http://www.jta.org>.

12. Conference Proceedings: The Legacy and Consequences of Jackson-Vanic // Kennan Institute Occasional Papers. 2008. №300. – URL : <https://www.wilsoncenter.org>.
13. Congressional Record: Jews and Judaism in the Soviet Orbit. – 1963 // Central Intelligence Agency. – URL : <https://www.cia.gov/index.html>.
14. Congressional Record: Soviet Jews Face Intellectual and Cultural Annihilation. – 1964 // Central Intelligence Agency. – URL : <https://www.cia.gov/index.htm>.
15. Congressional Record: Silence will not Help Soviet Jews. – 1965 // Central Intelligence Agency. – URL : <https://www.cia.gov/index.html>.
16. "Eternal Light Vigil" Highlights Soviet Union's Bias Against Jews. – 1965 // Jewish Telegraphic Agency. – URL : <https://www.jta.org/1965/09/20/archive/eternal-light-vigil-highlights-soviet-unions-bias-against-jews>.
17. Friedman, M. A Second Exodus: The American Movement to Free Soviet Jews / M. Friedman, A. Chernin. – Hanover: Brandeis University Press, 1999. – 269 p.
18. From the Lost Nixon Tapes: "Soviet Jews? It's None of Our Business". – 1971 // YouTube. – URL : <https://www.youtube.com/watch?v=OKoqlqQ0E08>.
19. Harris B. Ford's term was pivotal for Soviet Jews / B. Harris // Jewish Telegraphic Agency. – URL : <http://www.jta.org>.
20. Klinger J. Richard Nixon – Henry Kissinger: The Anti-Semite who saved Israel. – 2012 // The Jewish Magazine. – URL : http://www.jewish-american-society-for-historic-preservation.org/images/Richard_Nixon-2.pdf.
21. JFK Remembered as President Who Interceded on Behalf of Jews. – 1988 // Jewish Telegraphic Agency. – URL : <http://www.jta.org>.
22. Kengor P. The Liberator: Ronald Reagan and Soviet Jewry. – 2007 [Online] // P. Kengor // JewishPress.com. – URL : <http://www.jewishpress.com>.
23. Maoz J. Lyndon Jhonson, Friend of the Jews / J. Maoz // Commentary. – URL : <https://www.commentarymagazine.com>.
24. Nixon Intervention for Soviet Jews Asked in Advance of Moscow Trip. – 1974 // Jewish Telegraphic Agency. – URL : <http://www.jta.org>.
25. Nixon R. The Memoirs of Richard Nixon / R. Nixon. – N. Y. : Simon and Schuster Inc., 1990. – 876 p.
26. President Lyndon B. Johnson: Israel and American Jewry. – 1963 // Jewish Telegraphic Agency. – URL : <http://www.jta.org>.
27. President Roland Reagan and the Jews // Connecticut Jewish Ledger. – URL : <http://www.jewishledger.com/2011/02/president-ronald-reagan-and-the-jews>.
28. Remarks at the Annual Meeting of the American Jewish Committee. – 1976 // The American Presidency Project. – URL : <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=74217>.
29. Remarks at the 125th Anniversary Meeting of B'nai B'rith. – 1968 // The American Presidency Project. – URL : <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=74217>.
30. Remarks on First Anniversary of the Egyptian-Israeli Peace Treat. – 1980 // Jewish Virtual Library. – URL : <http://www.jewishvirtuallibrary.org>.
31. Ronald Reagan Administration: Statement Condemning Soviet Human Rights Policies. – 1983 // Jewish Virtual Library. – URL : <http://www.jewishvirtuallibrary.org>.
32. Ronald Reagan. Evil Empire Speech. – 1983 // Voice of Democracy. – URL : <http://voicesofdemocracy.umd.edu>.
33. Ronald Reagan Remembered As President Who 'got' Jewish Issues. – 2004 // Jewish Telegraphic Agency. – URL : <http://www.jta.org>.
34. Rogul J. Jackson-Vanic Amendment and the Soviet Jewry Movement: Personal Reflections, September, 2010 / J. Rogul. Voices of a Vigil. – URL : <https://www.jhsgw.org/exhibitions/online/voices/assets/file/Rogul-June-MS.pdf>.
35. Sakharov Receives Carter Letter Affirming Commitment on Rights. – 1977 // The New York Times. – URL : <http://www.nytimes.com/1977/02/18/archives>.
36. Sandy L. Meisal. Jews in American Politics / L. Sandy Meisal. – Maryland: Meisal Rowman & Littlefield Publishers, INC, 2001. – 312 p.
37. Speech by Senator John F. Kennedy, Zionists of America Convention. – 1960 // The American Presidency Project. – URL : <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=74217>.
38. Statement on the International Day of Concern for Soviet Jews. – 1984 // The American Presidency Project. – URL : <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=39633>.
39. Stoll I. Jews have special reasons to remember JFK on 50th anniversary of assassination / I. Stoll // Jewish Telegraphic Agency. – URL : <http://www.jta.org>.
40. The Cleveland Council is Soviet Antisemitism // Beth Israel. The West Temple. – URL : <http://www.thewesttemple.com>.
41. Timeline of the Jewish Movement in the Soviet Union / Project for the Study of Dissidence and Samizdat. – URL : <https://samizdatcollections.library>.
42. U.S. – Israel Relations // Jewish Virtual Library. – URL : <http://www.jewishvirtuallibrary.org/roots-of-the-u-s-israel-relationship>.
43. U.S. Presidential Election: Jewish Voting Record // Jewish Virtual Library. – URL : <http://www.jewishvirtuallibrary.org>.
44. Rosenberg V. Refugee Status for Soviet Jewish Immigrants to the United States / V. Rosenberg // Touro Law Review. – 2015. – Vol. 19, No. 2. – Pp. 419–450.
45. Ro'l Y. The Struggle for Soviet Jewish Emigration 1945–1967 / Y. Ro'l. – Cambridge: Cambridge University Press, 1991. – 484 p.
46. Z.O.A. Convention Opens; Kennedy Lauds 'experience of Zionism'. – 1962 // Jewish Telegraphic Agency. – URL : <http://www.jta.org>.

References

1. BRIMAN, SH. (N. d.) Amerika – samaya opasnaya dlya evreev strana mira. Intervju s N. Shharanskim [America – the Most Dangerous Country for the Jews. An Interview with N. Shharansky] [Online]. *NewsOrenu*. Available from: <http://news.orenu.co.il/archives/21587>. [In Russian].
2. KOLESNIKOVA, K. (2016) Stvorennia "Doktryny Nixsona" ta yii vplyv na zovnishnopolitychnyi kurs SShA naprykintsi 60-ko – na pochatku 70-ko rr. XX st. [The Creation of the Nixon Doctrine and its Impact on US Foreign Policy in Late 60's and Early 70's of XXth Century] *Naukovyi visnyk Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. No. 13. Pp. 111–116. [In Ukrainian].
3. KOSCHAROVSKIJ, YU. (N. d.) *My snova evrei. Ocherki po istorii sionistskogo dvizheniya v Sovetskom Soyuze* [We are the Jews Again. Essays on the Zionist Movement History in the Soviet Union] [Online]. Available from: <http://koscharovsky.com/> [In Russian].
4. ANON (S. d.) Pam'yati Ronal'da Rejdana [In Memory of Ronald Reagan] [Online]. *Yevrejskij mir: Gazeta russkoyazychnoj Ameriki*. Available from: <http://evreimir.com/2823/> [In Russian].
5. CHARNYJ, S. (N. d.) *Tol'ko tri chasa polyota i tam Rodina moya* [Only Three Hours of the Flight to My Motherland] [Online]. *SEM40*. Available from: <http://www.sem40.ru/ourpeople/history/18059/> [In Russian].
6. ENGEL', V. (N. d.) Kurs lekciij po istorii evreev Rossii [The History of the Jews in Russia: A Course of Lectures] [Online]. *Istoriya evreiskogo naroda*. Available from: <http://jhistory.nfurman.com/russ/russ001-21.htm> [In Russian].
7. ANON (N. d.) American Jewish Committee Remembers President Gerald Ford [Online]. *American Jewish Committee*. Available from: <https://www.ajc.org>.
8. BOSTOCK, B. (2010) Who saved Soviet Jewry [Online]. *Richard Nixon Foundation*. Available from: <https://www.nixonfoundation.org/2010/12/who-saved-soviet-jewry>.
9. ANON (1973) Brezhnev in the USA [Online]. *Jewish Telegraphic Agency*. Available from: <http://www.jta.org>.
10. BUWALDA, P. (1997) They Did Not Dwell Alone: Jewish Emigration from the Soviet Union 1967–1990. Washington, D.C.: The Woodrow Wilson Center Press.
11. ANON (1963) Conference of U.S. Intellectuals to Discuss Situation of Soviet Jews [Online]. *Jewish Telegraphic Agency*. Available from: <http://www.jta.org>.
12. ANON (2008) Conference Proceedings: The Legacy and Consequences of Jackson-Vanic [Online]. *Kennan Institute Occasional Papers*. №300. Available from: <https://www.wilsoncenter.org>.
13. ANON (1963) Congressional Record: Jews and Judaism in the Soviet Orbit [Online]. *Central Intelligence Agency*. Available from: <https://www.cia.gov/index.html>.
14. ANON (1964) Congressional Record: Soviet Jews Face Intellectual and Cultural Annihilation [Online]. *Central Intelligence Agency*. Available from: <https://www.cia.gov/index.htm>.
15. ANON (1965) Congressional Record: Silence will not Help Soviet Jews [Online]. *Central Intelligence Agency*. Available from: <https://www.cia.gov/index.html>.
16. ANON (1965) "Eternal Light Vigil" Highlights Soviet Union's Bias Against Jews [Online]. *Jewish Telegraphic Agency*. Available from: <https://www.jta.org/1965/09/20/archive/eternal-light-vigil-highlights-soviet-unions-bias-against-jews>.
17. FRIEDMAN, M.; CHERNIN, A. (1999) A Second Exodus: The American Movement to Free Soviet Jews. Hanover: Brandeis University Press.
18. ANON (1971) From the Lost Nixon Tapes: "Soviet Jews? It's None of Our Business" [Online]. *YouTube*. Available from: <https://www.youtube.com/watch?v=OKoqlqQ0E08>.
19. HARRIS, B. (N. d.) Ford's term was pivotal for Soviet Jews [Online]. *Jewish Telegraphic Agency*. Available from: <http://www.jta.org>.
20. KLINGER, J. (2012) Richard Nixon – Henry Kissinger: The Anti-Semite who saved Israel [Online]. *The Jewish Magazine*. Available from: http://www.jewish-american-society-for-historic-preservation.org/images/Richard_Nixon-2.pdf.
21. ANON (1988) JFK Remembered as President Who Interceded on Behalf of Jews [Online]. *Jewish Telegraphic Agency*. Available from: <http://www.jta.org>.
22. KENGOR, P. (2007) The Liberator: Ronald Reagan and Soviet Jewry [Online]. *JewishPress.com*. Available from: <http://www.jewishpress.com>.
23. MAOZ, J. (N. d.) Lyndon Jhonson, Friend of the Jews [Online]. *Commentary*. Available from: <https://www.commentarymagazine.com>.
24. ANON (1974) Nixon Intervention for Soviet Jews Asked in Advance of Moscow Trip [Online]. *Jewish Telegraphic Agency*. Available from: <http://www.jta.org>.
25. NIXON, R. (1990) The Memoirs of Richard Nixon. New York: Simon and Schuster Inc.
26. ANON (1963) President Lyndon B. Johnson: Israel and American Jewry [Online]. *Jewish Telegraphic Agency*. Available from: <http://www.jta.org>.
27. ANON (N. d.) President Roland Reagan and the Jews [Online]. *Connecticut Jewish Ledger*. Available from: <http://www.jewishledger.com/2011/02/president-ronald-reagan-and-the-jews>.
28. ANON (1976) Remarks at the Annual Meeting of the American Jewish Committee [Online]. *The American Presidency Project*. Available from: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=74217>.

29. ANON (1968) Remarks at the 125th Anniversary Meeting of B'nai B'rith [Online]. *The American Presidency Project*. Available from: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=74217>.
30. ANON (1980) Remarks on First Anniversary of the Egyptian-Israeli Peace Treat [Online]. *Jewish Virtual Library*. Available from: <http://www.jewishvirtuallibrary.org>.
31. ANON (1983) Ronald Reagan Administration: Statement Condemning Soviet Human Rights Policies [Online]. *Jewish Virtual Library*. Available from: <http://www.jewishvirtuallibrary.org>.
32. REAGAN, R. (1983) Evil Empire Speech [Online]. *Voice of Democracy*. – Available from: <http://voicesofdemocracy.umd.edu>.
33. ANON (2004) Ronald Reagan Remembered As President Who 'got' Jewish Issues [Online]. *Jewish Telegraphic Agency*. Available from: <http://www.jta.org>.
34. ROGUL J. (2010) Jackson-Vanik Amendment and the Soviet Jewry Movement: Personal Reflections [Online]. *Voices of a Vigil*. Available from: <https://www.jhsgw.org/exhibitions/online/voices/assets/file/Rogul-June-MS.pdf>.
35. ANON (1977) Sakharov Receives Carter Letter Affirming Commitment on Rights [Online]. *The New York Times*. Available from: <http://www.nytimes.com/1977/02/18/archives>.
36. SANDY, L. (2001) Meisal. Jews in American Politics. Maryland: Meisal Rowman & Littlefield Publishers, INC.
37. ANON (1960) Speech by Senator John F. Kennedy, Zionists of America Convention [Online]. *The American Presidency Project*. Available from: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=74217>.
38. ANON (1984) Statement on the International Day of Concern for Soviet Jews [Online]. *The American Presidency Project*. Available from: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=39633>.
39. STOLL I. (N.d.) Jews have special reasons to remember JFK on 50th anniversary of assassination [Online]. *Jewish Telegraphic Agency*. Available from: <http://www.jta.org>.
40. ANON (N.d.) The Cleveland Council is Soviet Antisemitism [Online]. *Beth Israel. The West Temple*. Available from: <http://www.thewesttemple.com>.
41. ANON (N.d.) Timeline of the Jewish Movement in the Soviet Union [Online]. *Project for the Study of Dissidence and Samizdat*. Available from: <https://samizdatcollections.library>.
42. ANON (N.d.) U.S. – Israel Relations [Online]. *Jewish Virtual Library*. Available from: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/roots-of-the-u-s-israel-relationship>.
43. ANON (N.d.) U.S. Presidential Election: Jewish Voting Record [Online]. *Jewish Virtual Library*. Available from: <http://www.jewishvirtuallibrary.org>.
44. ROSENBERG, V. (2015) Refugee Status for Soviet Jewish Immigrants to the United States. *Touro Law Review*. Vol. 19, No. 2. Pp. 419–450.
45. RO' L, Y. (1991) The Struggle for Soviet Jewish Emigration 1945–1967. Cambridge: Cambridge University Press.
46. ANON (1962) Z.O.A. Convention Opens; Kennedy Lauds 'experience of Zionism'. [Online]. *Jewish Telegraphic Agency*. – Available from: <http://www.jta.org>.

Надійшла до редколегії 17.05.18

N. Danyliv, Ph. D. student
Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

US PRESIDENTS' POLICY ON THE JEWISH EMIGRATION FROM THE SOVIET UNION (1961–1989)

In this article the author analyzed the features of the US presidents' administrations policy in the issue of Jews emigration from the Soviet Union. The pre-election promises concerning the liberalization of the emigration legislation and the degree of their actual implementation are described. The internal and external factors that influenced at the decisions of the presidents and their administrations are determined. The strength of the American-Jewish lobby influence is considered. In particular, it is talk about replacing the conservative principles of immigration policy on a much more democratic position. In foreign policy, support Jewish emigration from the Soviet Union had become one of the strategies of the Cold War. The influence of the American-Jewish lobby, prompted politicians to make weighty decisions was considered. The conclusions refer to the conditions that influenced on the formation and development of a specific policy.

Key words: presidential administration, Jewish emigration from USSR, cold war, Israel, US, international relations.

УДК 930.2:[94(438):272-732.2-283"145"]
<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2018.138.3>

Р. Івашко, асп.
Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

ЮВІЛЕЙНИЙ РІК СЕРЕДИНИ XV СТОЛІТТЯ У КОРОНІ ПОЛЬСЬКІЙ

Проаналізовано зміст булли папи Миколая V 1450 р., що зберігається у Центральному історичному архіві у Львові. З'ясовано, що папа надав особливі умови християнам для проведення Ювілейного року у Короні Польській. Він серед іншого встановив конкретні обов'язки стосовно проведення ювілейних святкувань для польського короля Казимира IV Ягеллончика, його матері королеви Софії, папського колектора Миколая Спичімірі та ін. Про особливості проведення ювілейних святкувань у Короні Польській повідомлення залишило польський хроніст Ян Длугош. Подібні ювілейні святкування, запроваджені папою Боніфацієм VIII, влаштувалися уже вшосте в Латинській церкві. Необхідність їхнього проведення було детальніше обґрунтовано в XIV ст. Створення досліджуваного документа було пов'язано із тим, що руські землі були вразливі через постійні напади татар. Безпосередньо до створення булли долучився хан Великої Орди Саїд-Ахмат, який із підпорядкованими йому татарами, здійснив набіг на галицькі та подільські землі восени 1450 р. У змісті папської булли було відображено механізм захисту католиками східних європейських кордонів.

Ключові слова: Корона Польська, Ювілейний рік, булла, папа Миколай V, Казимир IV Ягеллончик, татарська загроза.

Постановка проблеми. Традиція святкування Ювілейних років у Латинській церкві була окреслена на правовому рівні у 1300 р. папою Боніфацієм VIII (1294–1303). Майже одразу зловживання в подібній практиці та у призначенні церковних посад отримали засудження з боку Данте Аліґ'єрі (1265–1321), який розмістив цього папу в пеклі. У XIV ст. до обґрунтування необхідності святкування Ювілейних років додано учення про заслуги Христа та святих, скарбницю благодаті від цих заслуг та винайкове право Латинської церкви розпоряджати ними для обмеження тимчасових покарань за гріхи в земному житті. Інтервал між ювілейними роками скоротився зі ста до тридцяти трьох років, а згодом – до двадцяти п'яти. Значний опір вже на богословсько-філософську рівні подібним зловживанням виявив Джон Вікліф (бл. 1330–1384). Його ідеї в чеських землях підтримали Ян Гус (близько 1369–1415) та його послідовники. У XV ст. проблема вийшла далеко за межі бого-

словських диспутів і перейшла у збройний конфлікт, підриваючи основи існування Латинської церкви одночасно з поділом у її лоні (Західна схизма). У XV ст. для відзначення події об'єднання Латинської церкви та відречення від престолу антипапи Фелікса V (1439–1449) папа Миколай V (у миру Томазо Перентучеллі; роки понтифікату 1447–1455) вирішив позачергово провести шостий Ювілейний рік, повернувши святкування з інтервалом у 50 років. Згідно із задумом, ювілей також мав сприяти закінченню Столітньої війни (1337–1453) та ін.

Аналіз досліджень. Проблема святкування Ювілейного року в Короні Польській не була до цього часу предметом наукових досліджень. Дотичні документи із подібним змістом досліджував С.Г. Лозінський [11, с. 201–202], дослідження проведення Ювілейних років цікава передусім для дослідників історії Ватикану [35].

Метою зазначеного дослідження був аналіз змісту папської булли від 6 грудня 1450 р. для Корони